

How to promote the culture of prayer in elementary schools and provide solutions

Fereidoon Yazdani^۱

Abstract: The purpose of this research was to investigate ways of promoting the culture of praying among female students of elementary schools in Malayer city, in the academic year of ۱۴۰۱-۱۴۰۲. The sample population include all the female students of the fourth, fifth and sixth grades of Malayer city, numbering 2541 people. Therefore, based on the sample size table of Karjesi and Morgan (۱۹۷۰, p, ۶۰۸), the sample size was ۳۳۷. The data were analyzed with Chi-square, Kruskal-Wallis, and Friedman tests. In general, the results showed that from the point of view of the respondents, the “quality of physical facilities and cultural programs” can be the most important factor in attracting students to pray. The influence of other components included: “the behavior of teachers and school officials”, “the attitude and knowledge of students themselves”, the “family”, and finally “the curriculum and classmates”.

Key words: Promotion of praying, solutions, primary students of Malayer city

^۱. Correspondent Author: Assistant Professor, Department of Educational Sciences, Payame Noor University, Tehran, Iran. Email: f-yazdani@pnu.ac.ir

چگونگی ترویج فرهنگ نماز در مدارس دوره‌ی ابتدایی و ارائه راهکارها

فریدون یزدانی^۱

چکیده: هدف از انجام این تحقیق بررسی راهکارهای ترویج فرهنگ نماز در بین دانش‌آموزان دختر مدارس ابتدایی شهرستان ملایر، در سال تحصیلی: ۱۴۰۱-۱۴۰۲ بوده است. روش تحقیق توصیفی و از نوع پیمایشی بوده و جامعه آماری آن شامل همه دانش‌آموزان دختر پایه‌های چهارم، پنجم و ششم ابتدایی شهرستان ملایر به تعداد ۲۵۴۱ نفر می‌شده‌اند. بنابراین، بر اساس جدول حجم نمونه کرجسی و مورگان (۱۹۷۰، ص ۶۰۸)، تعداد ۳۳۷ نفر نمونه به روش در دسترس، انتخاب گردید. ابزار مورد استفاده پرسشنامه محقق-ساخته‌ای با عنوان "سنجش راهکارهای ترویج فرهنگ نماز" بود که روایی محتوایی و صوری آن توسط اساتید فن سنجش و اندازه‌گیری به تأیید و میزان پایایی آن با فرمول آلفای کرونباخ ۰/۸۴ برآورد گردید. داده‌ها با آزمون مربع کای، کروسکال-والیس، و فریدمن مورد تحلیل قرار گرفتند. به‌طور کلی، نتایج نشان داد که از دیدگاه پاسخ دهنده‌ها، «کیفیت امکانات فیزیکی و برنامه‌های فرهنگی» می‌تواند مهم‌ترین عامل مؤثر در جذب دانش‌آموزان به نماز خواندن باشد. اثرگذاری سایر مؤلفه‌ها به ترتیب شامل: «رفتار مربیان و مسئولین مدرسه»، «نگرش و آگاهی‌های خود دانش‌آموزان»، «خانواده» و در نهایت «برنامه‌های درسی و هم‌کلاسی‌ها» بود.

کلید واژه‌ها: ترویج نمازخواندن، راهکارها، دانش‌آموزان ابتدایی ملایر

۱. نویسنده مسئول: استادیار گروه علمی علوم تربیتی، دانشگاه پیام‌نور، تهران، ایران. ایمیل: f-yazdani@pnu.ac.ir

مقدمه

یکی از مهم‌ترین مسائلی که فکر دین‌داران جوامع گوناگون بشری را به خود جلب کرده، این مسأله است که چگونه فرزندان جامعه را دین‌دار و نمازخوان کنند و آن‌ها را از بهره‌های فراوان این ودیعه‌ی آسمانی پُر‌نصیب سازند. مدرسه به‌عنوان مرکز یادگیری می‌تواند به کنترل و درمان نابسامانی‌های دانش‌آموزان بپردازد. پژوهش‌ها نشان می‌دهند مدارس که اقامه نماز را جدی گرفته‌اند، اضطراب‌ها و ناهنجاری‌ها، ضداثرش‌ها و مشکلات اخلاقی کم‌تری را شاهد بوده‌اند (نصر، معین‌پور، عریضی و باقری، ۱۳۸۷، ص ۶۶).

پرستش خداوند متعال امری ضروری و حتمی است (عسگری، ۱۳۷۸، ص ۱۶)؛ به‌طوری که در طول تاریخ حیات انسان آئین‌های عبادی به صورت مختلف خود را نشان داده‌اند. در زندگی عقلانی، محبوبیت و بندگی خداوند، رکن اساسی دستیابی به قُرب الهی است (داوودی و حسینی‌زاده، ۱۴۰۰، ص ۶). هیچ شریعتی بدون نماز وجود نداشته است. اگرچه در کیفیت برگزاری نماز با یکدیگر اختلاف داشته‌اند (رجبی، ۱۳۸۶، ص ۹۸). به عقیده علمای دین نماز میزان و ترازویی است که سایر اعمال انسان با آن سنجیده می‌شود (جوادی‌آملی، ۱۴۰۰)؛ از این روی، توجه به اقامه نماز بسیار اهمیت دارد. ترک نماز، قطع رابطه با آفریدگار هستی است و این در دنیا و آخرت عواقب تلخی دارد (قرائتی، ۱۳۷۷؛ علوی، ۱۳۸۵، ص ۱۴۳).

نماز به عنوان رکنی اساسی در دین اسلام دارای اهمیت و جایگاه بالایی است که بسیاری از ائمه و بزرگان دینی به فواید و برکات آن اشاره داشته‌اند (احمدی، ۱۴۰۲). نماز ارتباط صمیمانه‌ای است میان انسان و خدا، به‌طوری که وقوف خاشعانه و خاضعانه‌ی انسان در نماز، در برابر خداوند متعال به او نیرویی معنوی می‌بخشد که حس صفای روحی و آرامش قلبی، امنیت روانی و سلامت روانی را در او پدید می‌آورد (امامی، ۱۴۰۲).

اهمیت و نقش پای‌بندی به اقامه نماز در زندگی افراد بر هیچ مسلمان‌ی پوشیده نیست (جلی‌فرد، ۱۴۰۱)؛ لیکن، کودکان و نوجوانان به سبب شرایط سنی خود بیشتر از سایر اقشار جامعه در معرض خطرات و آسیب‌های روحی و روانی و همچنین ناهنجاری‌های اجتماعی قرار دارند که دین اسلام به عنوان آخرین و کامل‌ترین دین الهی تأکید زیادی بر آموزش نماز و آداب نماز، به خصوص نماز جماعت، برای کودکان و نوجوانان داشته است (احمدی، ۱۴۰۲). بنابراین، شایسته است مفاهیم و معارف آسمانی را از سال‌های نخست تحصیلی در میان دانش‌آموزان رواج داد.

حقیقت آن است که در کار معرفی نماز کوتاهی‌های زیادی شده است و نتیجه آن که نماز هنوز جایگاه شایسته خود را حتی در نظام اسلامی ما به دست نیاورده است. این مسئولیت سنگین بر دوش دانشوران و آشنایان به معارف اسلامی است که نماز را به همه، به خصوص به نسل جوان بهتر بشناسانند. از کودک دبستانی تا دانشجوی دوره‌های عالی هر یک به فراخور ذهن و معرفت خود می‌توانند در راه شناختن نماز و رازهای آن قدم‌هایی بردارند و با ناشناخته‌هایی آشنا شوند. در جامعه ما فصل مهمی باید در معرفی نماز در همه سطوح گشوده شود. رسانه‌ها و به خصوص صدا و سیما با شیوه‌های گوناگون نماز را معرفی و یادآوری کنند. همه جا و همیشه در رادیو و تلویزیون، نماز در اولویت گذاشته شود و شوق ایمان و عطش یاد خدا در دل‌ها پدید آید. در کلاس‌های دروس دینی مدارس و دانشگاه‌ها درس نماز جایگاه خود را باز یابد و سخنان سنجیده و افکار بلند در بازشناسی نماز فراهم و در معرض ذهن و دل دانشجویان و دانش‌آموزان گذاشته شود (حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۹۱).

تقویت باورها و اعتقادات دینی در بین دانش‌آموزان و افزایش علاقه و دلبستگی آنان به اجرای فریضه مهم نماز از اهداف و اولویت‌های مهم تعلیم و تربیت اسلامی است و می‌تواند نقش بسزایی در ترویج این فریضه مهم الهی داشته باشد (بهرامی، ۱۴۰۲).

در جهت نیل به این هدف متعالی، قطعاً راهکارهایی در جهت ترویج فرهنگ نماز، وجود دارد. ما برآنیم تا این راهکارها را بررسی و تجزیه و تحلیل نماییم. بنابراین، با توجه به مطالب مطرح شده، پرسش‌های این پژوهش به قرار زیر هستند:

سؤال اصلی پژوهش

آیا کیفیت امکانات فیزیکی و برنامه‌های فرهنگی می‌تواند به عنوان یکی از عامل‌های مؤثر بر جذب دانش‌آموزان به شرکت در نماز جماعت باشد؟

سؤال‌های فرعی پژوهش

۱. آیا نگرش و آگاهی‌های دانش‌آموزان می‌تواند به عنوان یکی از عامل‌های مؤثر بر جذب دانش‌آموزان به شرکت در نماز جماعت باشد؟
۲. آیا رفتار مربیان و مسئولین مدرسه می‌تواند به عنوان یکی از عامل‌های مؤثر بر جذب دانش‌آموزان به شرکت در نماز جماعت باشد؟

۳. آیا برنامه‌ی درسی و هم‌کلاسی‌ها می‌توانند به عنوان یکی از عامل‌های مؤثر بر جذب دانش‌آموزان به شرکت در نماز جماعت باشد؟
۴. آیا خانواده‌ی دانش‌آموزان می‌تواند به عنوان یکی از عامل‌های مؤثر بر جذب دانش‌آموزان به شرکت در نماز جماعت باشد؟
۵. آیا بین دیدگاه دانش‌آموزان با پایه‌های مختلف (چهارم، پنجم و ششم) درباره‌ی نقش و اثر مؤلفه‌های پنجگانه بر جذب دانش‌آموزان به شرکت در نماز جماعت، تفاوت وجود دارد؟
۶. آیا بین نسبت اهمیت مؤلفه‌های پنجگانه در جذب دانش‌آموزان به نماز جماعت تفاوت وجود دارد؟

تعریف مفاهیم و اصطلاحات

تعریف مفهومی واژگان

نماز: واژه‌ی نماز واژه‌ای از زبان پارسی میانه است که تلفظ درست آن نماز می‌باشد. نماز در واقع، نیایش زرتشتیان بوده است و ایرانیان آن را برای واژه‌ی «صلاة» عربی به کار برده‌اند. این واژه در واژه‌نامه‌ی پارسی به معنای خم‌شدن، سر فرودآوردن برای ستایش پروردگار، ارج‌نهادن و بیان بندگی و پی‌روی از یزدان است (عمید، ۱۳۷۵؛ دهخدا، ۱۳۸۵). در دین اسلام مسلمانان برای ادای وظیفه، یادکردن خدا و پرستش او، در هر شبانه‌روز باید در ۵ نوبت و در زمان‌های مقرر به نماز بایستند.

ترویج فرهنگ نماز: عبارت است از هر گونه حرکت و تلاشی است که در راه همگانی کردن، تبیین اهمیت و آسان کردن دسترسی به آن انجام می‌شود، در این رسالت عظیم، عده‌ای نقش اساسی و خاصی بر عهده دارند. مبلغان صاحب اندیشه، بیان و منبر، با گفتن، نوشتن و پرداخت جذاب و هنری، می‌توانند این وظیفه بزرگ را ادا کنند^۱.

دانش‌آموزان دوره ابتدایی: آموزش و پرورش ابتدایی در کشور ما در کانون‌های آموزشی‌ای به نام دبستان صورت می‌گیرد. دبستان که مرکز آموزش رسمی دانش‌آموزان دوره ابتدایی است عبارت است از واحدی تربیتی که آن را وزارت آموزش و پرورش تأسیس می‌کند. بر اساس آیین‌نامه‌ی اجرایی مدارس مصوب ۱۳۷۹ شورای عالی آموزش و پرورش، دانش‌آموزانی که در اول مهر، شش سال تمام داشته باشند می‌توانند در پایه‌ی اول مدارس ابتدایی ثبت‌نام و به مدت ۶ پایه در آن تحصیل کنند (آقازاده، ۱۳۸۶، ۵۸).

۱. <https://www.farsnews.ir/news/۱۳۹۳۱۰۰۷۰۰۰۴۱۰>

تعریف عملیاتی واژگان:

نماز: در این پژوهش نماز به معنای حضور در پیشگاه خداوند متعال و راز و نیاز با آن است. در دین اسلام مسلمانان باید برای ادای وظیفه روزانه در ۵ نوبت و در زمان‌های مقرر برای پرستش خداوند به نماز بایستند. علاوه بر این‌ها نمازهای واجب و مستحب دیگری نیز در دین اسلام وجود دارد که نمازگزاران برای پرستش خداوند آن‌ها را برگزار می‌کنند. منظور از اجرای نماز در این پژوهش عبارت است شرکت دانش‌آموزان دوره‌ی ابتدایی در نماز جماعت و خواندن نمازهای واجب ظهر و عصر با جماعت و اقتدا به امام جماعت است.

ترویج فرهنگ نماز: در این پژوهش ترویج فرهنگ نماز در مدرسه بر اساس پاسخی که آزمودنی‌ها به پرسشنامه: «عوامل‌های اثرگذار بر جذب دانش‌آموزان به نماز جماعت» می‌دهند، سنجیده می‌شود. این پرسشنامه دربرگیرنده‌ی ۵ عامل: «امکانات فیزیکی و برنامه‌های فرهنگی»، «نگرش و آگاهی‌های والدین»، «رفتار و نگرش مربیان و مسئولین»، «برنامه‌درسی و همکلاسی‌ها» و «خانواده» می‌باشد.

دانش‌آموزان دوره ابتدایی: در این پژوهش دانش‌آموزان دوره‌ی ابتدایی دربرگیرنده‌ی تمامی دانش‌آموزان دختر پایه‌های چهارم و پنجم و ششم دوره‌ی ابتدایی شهرستان ملایر می‌شوند که در سال تحصیلی: ۱۴۰۱-۱۴۰۲ در یکی از مدارس ابتدایی این شهرستان ثبت نام کرده و مشغول به تحصیل بوده‌اند.

مبانی نظری و ادبیات پژوهش

تقوا عبارت است از اجتناب و پرهیز از خطا و گناه و اشتباه و آلودگی و ناپاکی و انحراف از راه و پی‌روی از هوس‌ها، و دل سپردن به خط مستقیم تکلیف و وظیفه (حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۹۱). نماز یکی از راه‌ها و وسایل کسب تقوا است.

واژه‌ی نماز واژه‌ای از زبان پارسی میانه است که تلفظ درست آن نماژ می‌باشد. نماز در واقع، نیایش زرتشتیان بوده است و ایرانیان آن را برای واژه‌ی «صلاة» عربی به کار برده‌اند. این واژه در واژه‌نامه‌ی پارسی به معنای خم شدن، سر فرود آوردن برای ستایش پروردگار، ارج نهادن و بیان بندگی و پی‌روی از یزدان است (عمید، ۱۳۷۵؛ دهخدا، ۱۳۸۵).

واژه‌ی نماز نام واژه‌ای از فعل نمیدن در زبان فارسی و به معنی گُرنش کردن و بزرگداشتن کسی یا چیزی است. پیش از حمله اعراب به ایران و ورود دین اسلام به این کشور، نیایش ایرانیان زرتشتی در زبان پهلوی نماژ یا نماچ نام داشت.^۱ سپس ایرانیان از همان واژه برای خواندن الصلاة فی الإسلام به زبان عربی استفاده کردند. نماز یهودیان نیز تفیلا نام دارد.^۲

نماز رکن اصلی دین است و باید اصلی‌ترین جایگاه را در زندگی مردم داشته باشد. حیات طیبه انسان در سایه حاکمیت دین خدا وقتی حاصل خواهد شد که انسان‌ها دل خود را با یاد خدا زنده نگهدارند و به کمک آن بتوانند با همه جاذبه‌های شر و فساد مبارزه کنند و همه‌ی بت‌ها را بشکنند و دست تطاول همه شیطان‌های درونی و برونی را از وجود خود قطع کنند. این ذکر و حضور دایمی فقط به برکت نماز حاصل می‌شود. نماز در حقیقت پشتوانه مستحکم و ذخیره تمام‌نشدنی است که آدمی با شیطان نفس خود که او را به پستی و زبونی می‌کشد و شیطان‌های قدرت که با زر و زور او را وادار به ذلت و تسلیم می‌کنند، همیشه در همه حال در مبارزه است (حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۹۱).

هیچ وسیله‌ای مستحکم‌تر و دایمی‌تر از نماز برای ارتباط میان انسان با خدا نیست. مبتدی‌ترین انسان‌ها رابطه خود با خدا را به وسیله نماز آغاز می‌کنند. برجسته‌ترین اولیای خدا نیز بهشت خلوت انس خود با محبوب را در نماز می‌جویند. این گنجینه‌ی ذکر و راز را هرگز پایانی نیست و هر که با آن بیشتر آشنا شود، جلوه درخشش بیشتری در آن می‌یابد. کلمات و اذکار نماز هر یک خلاصه‌ای است که به بخشی از معارف دین اشاره می‌کند و به‌طور مکرر و پی‌درپی آن را به یاد نمازگزار می‌آورد. نمازی که با تدبر در معانی و بدون سهو و غفلت گزارده شود، انسان را روزبه‌روز با معارف الهی آشناتر و به آن دل‌بسته‌تر می‌سازد. نورانیت نماز و رازها و رمزهای آن و درس‌هایی که در آن گنجانیده شده، و اثر آن در ساختن فرد و جامعه، چندان نیست که بشود در مقالی کوتاه از آن سخن گفت (حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۹۱).

تشکیل مجمعی از صاحب‌نظران برای اقامه نماز یکی از شایسته‌ترین و ضروری‌ترین کارهایی است که باید در جمهوری اسلامی صورت می‌گرفت؛ زیرا برپاداشتن نماز نخستین ثمره و نشانه‌ی حکومت صالحان است (حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۹۱).

۱. <http://www.kniknam.com/content/>

۲. <https://fa.wikipedia.org/wiki/%D۹%۸۶%D۹%۸۵%D۸%A۷%D۸%B۲>

در همه مراکز عمومی، مدارس، دانشگاه‌ها، کارخانه‌ها، سربازخانه‌ها، فرودگاه‌ها، ایستگاه‌های قطار، ادارات دولتی و امثال آن، جایگاه مناسبی برای نماز پیش‌بینی شود. مساجد و نمازخانه‌ها پاکیزه و مرتب و رغبت‌انگیز باشند. نماز در وقت فضیلت و به جماعت گزارده شود. در هر محیطی، برجستگان و بزرگان آن بر دیگران پیش‌قدم شوند و عملاً اعتنا به نماز را به دیگران بیاموزند (حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۹۱).

نماز در عرصه تکاپوی لایزال و ناگزیری که بشر بدان مأمور و بلکه مطبوع گردیده است، بزرگ‌ترین فریضه و مؤثرترین ابزار است. شاید برخی این خصوصیت را برای نماز فقط در میدان تکاپوی فردی به‌سوی کمال، شناخته و از نقش آن در صحنه جهاد جمعی و اجتماعی و در برابر معارضات دنیایی سخنی نشنیده باشند (حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۹۱). ترویج نماز با فرهنگ‌سازی امکان‌پذیر است. بر این اساس، مردم کمبود معنوی را در خود احساس خواهند کرد و به‌سوی جایگاه‌های نماز هدایت می‌شوند (میرزایی مقدم و میرزایی، ۱۳۸۸، ص ۱). با این مقدمه باید گفت: تحقیق حاضر به بررسی راهکارهای مؤثر در ترویج فرهنگ نماز در میان دانش‌آموزان مقطع ابتدایی شهرستان ملایر در سال تحصیلی ۱۴۰۲-۱۴۰۱ پرداخته است. بررسی این راهکارها در جامعه‌ی کنونی که از دید اغلب نسل جوان، هرزگی، بی‌حجابی، مستی، دود و به‌طور کلی بی‌توجهی به اعتقادات و ارزش‌های معنوی، به نوعی تمدن و ترقی تلقی می‌شود، بی‌گمان ضروری به نظر می‌رسد؛ چراکه والدین به عنوان پرچم‌داران آموزش در خانواده که خاستگاه تمام آموزش‌ها و بنیانی‌ترین و مؤثرترین نوع آموزش است، بر این واقعیت اذعان دارند که فرزندان‌شان روزبه‌روز در معرض انواع آسیب‌های فکری و مذهبی قرار دارند. از این روی، انجام این پژوهش از اهمیت بالایی برخوردار است. بنابراین، می‌توان گفت که انجام چنین پژوهشی از دو جنبه دارای اهمیت است: از دیدگاه نظری و از دیدگاه کاربردی. از دیدگاه نظری، دانش حاصل از این تحقیق به خزائن دانش موجود می‌افزاید و می‌تواند به توسعه و فرهنگ علوم دینی و فرهنگ نماز در بین عموم و به‌ویژه دانش‌آموزان کمک نماید و از دیدگاه کاربردی نتایج آن می‌تواند در تصمیم‌گیری‌ها در جهت غنی‌سازی فرهنگ نماز و رواج آن توسط مدیران و مسئولین مراکز آموزشی مورد استفاده قرار گیرد.

پیشینه پژوهش

پژوهش‌های پژوهشگران (برای مثال: باررا، زنو، بوش، باربر، و استانلی^۱، ۲۰۱۲، ص ۳۴۶؛ دیو، دانیل، گلدستون، مک‌کال، کوچیبهاتلا، اشنایدر، تریپلت و کوئینگ^۲، ۲۰۱۰، ص ۱۴۹؛ ملتایبی و دی^۳، ۲۰۰۴، ص ۱۲۷۵؛ و رومانوفسکی^۴، ۲۰۰۲، ص ۱۵۴) نشان می‌دهد که دین و معنویت در زندگی برای سلامت همه افراد از هر سن و جنسی لازم و ضروری است. در ادامه مروری بر چند پیشینه در این زمینه می‌اندازیم:

پژوهشی تحت عنوان «بررسی عوامل و علل درون‌مدرسه‌ای مؤثر بر جذب دانش‌آموزان به نماز» توسط حسن‌یگلو (۱۳۷۲) انجام شد. او معلوم ساخت که از بین عوامل مؤثر در جذب دانش‌آموزان به نماز جماعت مواردی مثل: اعتقاد و ایمان قلبی شخص در مقام اول و حضور کارکنان مدرسه در صفوف نماز جماعت در مرحله دوم، از اهمیت بالایی برخوردارند.

براساس پژوهش لارسون و همکاران (۱۹۸۸؛ به نقل از حسینی، ۱۳۷۴)، کم‌تر از ۱۰ درصد مقالات چاپ‌شده در مجلات روان‌شناسی و روان‌پزشکی پیرامون پژوهش‌های مذهبی است، این در حالی است که بنیامین راش، پدر روان‌پزشکی اظهار می‌دارد که نقش و اهمیت مذهب در سلامت روانی انسان همانند اکسیژن برای تنفس است. همچنین روان‌شناسان برجسته دیگری همانند جیمز، یونگ، فروم و فرانکل بر نقش اعتقادات و رفتارهای مذهبی اشاره کرده و اهمیت آن را برای بهداشت روانی مورد تأیید قرار داده‌اند (غباری‌بناب، ۱۳۷۴، ص ۴۸؛ بشلیده، مکتبی، تقی‌پور، و شکرکن، ۱۳۸۲، ص ۶۴).

سادتی (۱۳۷۵) پژوهشی را با عنوان «بررسی عوامل مؤثر در ترغیب دانش‌آموزان به نماز» انجام داد. نتایج بررسی او نشان داد که علی‌رغم نگرش مثبتی که دانشجویان نسبت به اصل نماز دارند، ولی در عمل به آن، پای‌بندی کمی از خود نشان می‌دهند.

بهرامی (۱۳۷۹) تحقیقی تحت عنوان «بررسی راهکارهای ایجاد گرایش به نماز در بین دانش‌آموزان مدارس استان لرستان» انجام داد و معلوم شد که:

- بین گرایش به نماز در میان دانش‌آموزان دختر و پسر تفاوت معناداری وجود دارد و این بدان معنا است که گرایش دانش‌آموزان دختر به نمازخوانی در مقایسه با پسران بیشتر است.
- هم‌چنین وجود نمازخانه و امکانات آن در این امر اثرگذار است.

۱. Barrera, Zeno, Bush, ; Barber, & Stanley

۲. Dew , Daniel, Goldston, McCall, Kuchibhatla, Schleifer, Triplett, Koenig

۳. Maltby & Day

۴. Romanowski

- تشویق دانش‌آموزان در مرحله‌ی بعدی اهمیت قرار دارد.
 - اهمیت پدر و مادر نیز از جمله عوامل مؤثر بر جذب دانش‌آموزان به نماز است.
- در پژوهش دیگری که توسط پاکدل (۱۳۸۰) با عنوان «بررسی راه‌های جذب دانش‌آموزان به اقامه نماز جماعت در مقطع ابتدایی شهرستان قزوین» انجام شده است، مشخص شده که اقامه نماز توسط پدر و مادر، شرکت مدیران و مربیان پرورشی و معلمان در نماز جماعت مدرسه، امکانات مدرسه و ... از عوامل مؤثر در جذب دانش‌آموزان به نمازخوانی است.
- پژوهش دیگری توسط رحمانی (۱۳۸۸، ص ۱۷۱) با عنوان «بررسی عوامل مؤثر در گرایش و عدم گرایش دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی واحد مرودشت در اقامه نماز جماعت» صورت گرفت. نتایج تحقیق او نشان داد که با وجود اعتقاد قلبی ۹۴/۶٪ از دانشجویان به اصل نماز، تنها ۳۷/۳٪ در اقامه‌ی نماز جماعت شرکت فعال دارند و ۵۹/۳٪ نماز فرادا را ترجیح می‌دهند. ۳۷/۳٪ دانشجویان به نقش سازنده‌ی امام جماعت و مسئولان و ۳۴/۸٪ به نقش دوستان و ۴۷/۹٪ به تأثیر امکانات مناسب در شرکت فعال آنان در نماز جماعت اعتقاد دارند.
- در پژوهش دیگری ذوالفقاری و خلجی (۱۳۹۰، ص ۶۳) به بررسی نقش عوامل مؤثر بر میزان مشارکت دانشجویان در نماز جماعت دانشگاه پرداختند. نتایج بررسی آن‌ها نشان داد که:
- بین مشارکت کارکنان دانشگاه و آموزش نماز با میزان حضور دانشجویان رابطه مستقیم وجود دارد.
 - بین مکان، زمان و امکانات فیزیکی مناسب با میزان مشارکت دانشجویان رابطه مستقیم وجود دارد.
 - بین روحانی‌بودن امام جماعت و تشویق دانشجویان به نماز با میزان مشارکت آن‌ها رابطه مستقیم وجود دارد.
- پژوهش دیگری توسط رجبی و زاهدبابلان (۱۳۹۱، ص ۱۰۳) با هدف تعیین متغیرهای مرتبط با جذب دانش‌آموزان به نماز جماعت از نظر عوامل مدرسه در دوره‌ی تحصیلی متوسطه، صورت گرفته است. نتایج بررسی آن‌ها نشان داده است که از نظر کارکنان مدرسه به ترتیب اولویت، عامل‌های: حسن روابط معلمان و مربیان و سپس امکانات فیزیکی مدرسه و نمازخانه، ایمان فردی-خانوادگی، هم‌سالان، وضعیت اقتصادی-اجتماعی خانواده، تبلیغات رسانه‌ها و جنسیت و پایه تحصیلی در گرایش دانش‌آموزان به نماز جماعت مدرسه نقش بسزایی دارند.
- مرادی و موسی‌پور (۱۳۹۲، ص ۲۶) در پژوهشی به بررسی راه‌های توسعه و ترویج فرهنگ اقامه نماز در بین دانش‌آموزان، می‌پردازند. نتایج پژوهش آن‌ها بیان‌گر آن است که دانش‌آموزان پایین شهر نسبت به

دانش‌آموزان بالای شهر گرایش بیشتری به نماز داشته‌اند؛ دانش‌آموزان مدارس دولتی نسبت به دانش‌آموزان مدارس غیرانتفاعی گرایش بیشتری به نماز داشته‌اند؛ همچنین در زمینه تأثیر چهار دسته عوامل فردی، خانوادگی، درون- مدرسه‌ای و اجتماعی، نتایج آزمون رگرسیون لجستیک حاکی از آن است که عوامل خانوادگی (نمازخواندن پدر، نمازخواندن مادر، شرکت والدین در مراسم مذهبی و تشویق والدین) و عوامل درون- مدرسه‌ای (برگزاری نماز اول وقت و وضعیت نمازخانه) در گرایش دانش‌آموزان به نمازخواندن تأثیر دارند.

نعمتی و یزدانی (۱۳۹۶، ص ۵۳) در پژوهشی به بررسی «راهکارهای توسعه فرهنگ اقامه نماز جماعت در مدارس با محوریت سند تحول بنیادین آموزش و پرورش»، می‌پردازند. نتایج بررسی آن‌ها نشان می‌دهد که برای توسعه و گسترش فرهنگ اقامه نماز جماعت در مدارس و بین دانش‌آموزان، معلمان و کارکنان باید به صورت هرمی عمل کرد؛ یعنی اینکه این روند باید ابتدا در رؤسا و معاونین آغاز شود و عملکرد آن‌ها دارای شروط لازم در حوزه آموزش و فرهنگ‌سازی و تبلیغات و برنامه‌ریزی و ایجاد تسهیلات باشد تا فرهنگ نمازخوانی در مدارس ایجاد و توسعه یابد.

دانا و همکاران (۱۳۹۸، ص ۸۵) در پژوهشی با عنوان: «مدل ساختاری سبک‌های هویت، تعهد هویت و تقید به نماز در ورزشکاران جوان»، نشان می‌دهند که هنجارسازی و ترویج باورهای دینی از طریق افراد مهم در شبکه اجتماعی ورزشکاران می‌تواند موجب افزایش تقید به نماز در آن‌ها شود.

سبحانی‌یامچی (۱۳۹۸، ص ۱۵۷) در پژوهشی با عنوان: «روش‌های تربیتی فرهنگ‌سازی اقامه‌ی نماز در سیره‌ی رضوی» ادعا می‌کند که با کاربست روش‌های تربیتی: اسوه‌سازی و اسوه‌مداری، تبشیر و تشویق، انذار و بیم‌دادن، جلب توجه، اعطای بینش، و روش‌های غیرمستقیم می‌توان با تأسی به امام رضا (ع) نماز را در جامعه‌ی دینی به صورت یک فرهنگ نهادینه کرد.

طریقتی (۱۳۹۹، ص ۷۵) در پژوهشی به «بررسی مهمترین شیوه‌های دعوت دانش‌آموزان به نماز، از دیدگاه دانش‌آموزان دوره دوم ابتدایی در شهر آبیک» پرداخت. نتایج بررسی او نشان می‌دهد که مهم‌ترین عامل در جذب دانش‌آموزان به برپایی نماز، عامل «خانواده» است و در رتبه‌های بعدی به ترتیب عامل‌های: «گروه‌های دوستی»، «مدرسه» و «معلمان» قرار دارند.

زارع‌عسگری (۱۴۰۱، ص ۵۳) در پژوهشی با عنوان «شناسایی راه‌های ارتقا و افزایش انگیزه دانش‌آموزان نسبت به فریضه نماز» ادعا می‌کند که همه انسان‌ها به طور فطری استعداد و گرایش به نیایش دارند، اما آنچه که

درباره کودکان و نوجوانان مهم است، چگونگی روش‌های آموزش و نحوه ارائه و انتقال این ارزش‌ها است. او ادعا می‌کند که برای ارتقای انگیزه دانش‌آموزان به نماز خواندن باید از روش‌های غیرمستقیم و نه اجباری استفاده شود.

پیاری، کرمی‌نیا، و انصاری مقدم (۱۴۰۱، ص ۱) در پژوهشی با عنوان «مطالعه تحلیلی صدا و سیما در ترویج نماز»، نشان می‌دهند که رسانه از نخستین دوران زندگی تا پایان حیات انسان، به عنوان عامل آموزنده و تأثیرگذار نقشی قوی بازی می‌کند و بنابراین در ترویج مردم جامعه به نماز خواندن نقشی انکارناپذیر دارد. هادی‌زاده (۱۴۰۱، ص ۳۳) در پژوهشی با عنوان «معماری به مثابه روشی برای جذب دانش‌آموزان به نماز»، به بررسی معماری و نقش آن در جذب دانش‌آموز به نماز می‌پردازد. نتایج بررسی او نشان می‌دهد که مؤلفه‌های معماری رابطه معناداری با جذب دانش‌آموز به محیط مدرسه و نماز دارد.

ماهرویی، و محمودی (۱۴۰۱، ص ۱۸۸) در پژوهشی با عنوان «ارزشیابی میزان اثربخشی طرح نماز کلید بهشت در سازمان نهضت سواد آموزی»، نشان می‌دهند که آموزش عملی نماز به سوادآموزان موجب ترویج معارف نماز و فرهنگ درست‌خوانی نماز در بین آنان می‌شود.

غلامی اصطهباناتی، رخشنده ابرقونی و برزگر (۱۴۰۲، ص ۲۹) در پژوهشی با عنوان «عوامل موثر بر جذب دانش‌آموزان مقطع ابتدایی به نماز»، نشان می‌دهند که یکایک ارزش‌های موجود در جامعه و خانواده چه در جنبه‌های مثبت و چه در جنبه‌های منفی، شخصیت کودکان و نوجوانان را پی‌ریزی می‌کنند و در نگرش مثبت و یا منفی آنان نسبت به محیط اطراف خود (منجمله باورهای دینی و انجام فرایض آن) نقش مهمی را ایفا می‌کنند.

مهدی امیدعلی، محمد امیدعلی و امین امیدعلی (۱۴۰۲، ص ۲۳۶) در پژوهشی با عنوان «بررسی شیوه‌های دعوت کودکان و جوانان به نماز» به بررسی شیوه‌های متنوع دعوت کودکان و جوانان به نماز پرداختند. نتایج پژوهش آن‌ها نشان می‌دهد که ۱۷ راهکار مناسب برای دعوت کودکان و نوجوانان به نماز خواندن وجود دارد که به ترتیب شامل: «بهره‌گیری از امکانات رسانه‌ها»، «استفاده از اثرگذاری خانواده‌ها به ویژه مادران خانواده»، «بهره‌گیری از روحانیان و ائمه‌جماعت»، «حضور فعال مسئولان و افراد فرهیخته و برخورد مناسب آنان»، «ارائه الگو برای جذب جوانان و نوجوانان به نماز و مسجد»، «ارائه الگو برای جذب جوانان و نوجوانان به نماز و مسجد»، «ارائه تشویق و برگزاری برنامه‌های متنوع»، «ایجاد ارتباط کلامی و عاطفی با فرزندان»، «عدم مقایسه کودکان و نوجوان با دیگران»، «پرهیز از اجبار

و سخت گیری»، «برانگیختن احساسات با شمارش نعمت‌ها»، «احساس نیاز»، «دوستان نمازگزار»، «جذابیت در تبلیغات» و «بهره‌گیری از هنر در دعوت به نماز»، می‌باشند.

مانیا^۱ (۲۰۱۴، ص ۵۱۸) در پژوهشی با عنوان «نقش آموزش‌های مذهبی در تشکیل آگاهی اخلاقی در دانش‌آموزان»، نشان می‌دهد که به باور معلمان می‌توان با استفاده از رویکردهای میان‌رشته‌ای به تشکیل و گسترش آگاهی اخلاقی در دانش‌آموزان از طریق آموزش مذهبی پرداخت.

روش پژوهش

این تحقیق از نظر هدف، کاربردی و از نظر شیوهی اجرا و گردآوری داده‌ها، توصیفی و از نوع پیمایشی است. جامعه آماری این تحقیق شامل کلیه دانش‌آموزان دختر پایه‌های چهارم و پنجم و ششم ابتدایی شهرستان ملایر در سال تحصیلی: ۱۴۰۲-۱۴۰۱، به تعداد ۲۵۴۱ نفر می‌باشند. برای نمونه‌گیری از روش نمونه‌گیری در دسترس استفاده شد و حجم نمونه براساس جدول حجم نمونه کرجسی و مورگان (۱۹۷۰، ص ۶۰۸)، ۳۳۷ نفر انتخاب گردید. برای گردآوری داده‌ها از ابزار پرسشنامه استفاده گردید. لذا پرسشنامه‌ای با عنوان: «عامل‌های اثرگذار بر جذب دانش‌آموزان به نماز جماعت» که شامل ۲۵ گویه (در ۵ مؤلفه) می‌شد، طراحی و بین اعضای نمونه توزیع شد. برای اطمینان از روایی محتوایی و صوری پرسشنامه از نظر اساتید فن سنجش و اندازه‌گیری استفاده شد؛ همچنین برای تعیین میزان پایایی پرسشنامه از ضریب آلفای کرونباخ استفاده شد. براین اساس میزان پایایی پرسشنامه با استفاده از ضریب آلفای کرونباخ به میزان ۰/۸۴ محاسبه گردید. برای پاسخ به سؤال پژوهشی اصلی و نیز سؤال‌های فرعی ۱ تا ۴ از آزمون ناپارامتری خی‌دو (مربع کای)؛ برای پاسخ‌گویی به سؤال فرعی پنجم پژوهش از آزمون ناپارامتری کروسکال-والیس؛ و برای پاسخ‌گویی به سؤال فرعی شماره‌ی ۶ از آزمون ناپارامتری فریدمن استفاده شد. دلیل استفاده از آزمون‌های آماری ناپارامتری این بود که داده‌های مربوط به این مؤلفه‌ها از توزیع بهنجاری برخوردار نبودند.

یافته‌های پژوهش و تحلیل

در این قسمت سؤالات پژوهشی مطروحه، به‌صورت جداگانه مورد تحلیل و بررسی قرار گرفته و نتایج آن‌ها در قالب جداول آماری آورده شده است. همچنین، در ذیل جداول، توضیحات مربوط به هر یافته ارائه شده است. در ادامه هر یک مورد تبیین قرار می‌گیرند:

۱. Manea

یافته اصلی پژوهش

«آیا کیفیت امکانات فیزیکی و برنامه‌های فرهنگی می‌تواند به عنوان یکی از عامل‌های مؤثر بر جذب دانش‌آموزان به شرکت در نماز جماعت باشد؟». نتایج مربوط به بررسی این سؤال در جدول شماره ۱ آمده است:

جدول شماره ۱. نتیجه تحلیل داده‌ها با آزمون مربع کای (خی ۲) در مؤلفه اصلی کیفیت امکانات فیزیکی و برنامه‌های

فرهنگی

آماره	داده‌های مربوط به مؤلفه‌ی اول
خی ۲	۲۱۶/۳۹
درجه آزادی	۲۱
سطح معناداری	۰/۰۱

در جدول شماره ۱ نتیجه آزمون مربع کای: ۲۱۶/۳۹، با درجه آزادی ۲۱ از مقدار بحرانی جدول (۳۸/۹۳) در سطح ۰/۰۱ بزرگ‌تر است؛ بنابراین، با توجه به نتیجه به دست آمده می‌توان نتیجه گرفت که از دیدگاه پاسخ‌دهنده‌ها، کیفیت امکانات فیزیکی و برنامه‌های فرهنگی می‌تواند در جذب دانش‌آموزان به نمازخوانی مؤثر باشد.

این یافته با نتیجه پژوهش‌های: مرادی و موسی‌پور (۱۳۹۲، ص ۲۶)، هادی‌زاده (۱۴۰۱، ص ۳۳)، بهرامی (۱۳۷۹)، رحمانی (۱۳۸۸، ص ۱۷۱)، ذوالفقاری و خلجی (۱۳۹۰، ص ۶۳)، رجبی و زاهدبابلان (۱۳۹۱، ص ۱۰۳) هم‌سو است. آن‌ها نیز در پژوهش خود نشان داده‌اند که امکانات فیزیکی مرکز آموزشی (مثل داشتن نمازخانه مناسب) در جذب دانش‌آموزان و دانشجویان به شرکت در نماز جماعت در مدرسه، مؤثر هستند.

وجود امکانات فیزیکی از جمله محیط آموزشی مجهز، فضا و رنگ آمیزی جذاب و متناسب با آموزه‌های نماز با در نظر گرفتن رده سنی دانش‌آموزان دبستانی، و ابزار و نرم‌افزارهای آموزشی جذاب، طراحی‌ها و نحوه دکوراسیون جذاب در قسمت‌های مختلف مساجد مدارس و بسیاری موارد دیگر می‌تواند به جذب دانش‌آموزان به نماز اثرگذار باشد. البته اجرای برنامه‌های فرهنگی نیز در جشن‌ها و اعیاد و مراسم‌های مختلف مذهبی، برنامه‌های صبح‌گاهی و بسیاری موارد دیگر که در قالب برنامه‌های فرهنگی می‌توان انجام داد، می‌تواند در این زمینه مؤثر باشند.

یافته فرعی نخست پژوهش

«آیا نگرش و آگاهی‌های دانش‌آموزان می‌تواند به عنوان یکی از عامل‌های مؤثر بر جذب دانش‌آموزان به شرکت در نماز جماعت باشد؟». نتایج مربوط به بررسی این سؤال در جدول شماره ۲ آمده است:

جدول شماره ۲. نتیجه تحلیل داده‌ها با آزمون مربع کای در مؤلفه فرعی نگرش و آگاهی‌های دانش‌آموزان

آماره	داده‌های مربوط به مؤلفه‌ی دوم
خی ۲	۲۷۷/۲۱
درجه آزادی	۱۰
سطح معناداری	۰/۰۱

در جدول شماره ۲ نتیجه آزمون مربع کای: ۲۷۷/۲۱، با درجه آزادی ۱۰ از مقدار بحرانی جدول (۲۳/۲۱) در سطح ۰/۰۱ بزرگ‌تر است؛ بنابراین با توجه به نتیجه به‌دست آمده می‌توان نتیجه گرفت که از دیدگاه پاسخ‌دهنده‌ها، نگرش و آگاهی‌های دانش‌آموزان می‌تواند در جذب دانش‌آموزان به نمازخوانی مؤثر باشد. این یافته با نتایج پژوهش‌های: پیاری، کرمی‌نیا، و انصاری‌مقدم (۱۴۰۱، ص ۱)، رجبی و زاهدبابلان (۱۳۹۱، ص ۱۰۳)، هماهنگ است. نتیجه بررسی آن‌ها نشان داده که نگرش و آگاهی دانش‌آموزان در جلب ایشان به نماز نقشی انکارناپذیر دارد.

میزان آگاهی، درک و فهم و برداشتی که دانش‌آموزان متناسب با سن و سال و دورانی که در آن تحصیل می‌کنند، تصویرذهنی‌ای را در دانش‌آموزان شکل می‌دهد که در جذب و علاقه‌مندشدن آن‌ها به نماز جماعت و مفاهیم مذهبی بسیار مؤثر است. در این مورد نحوه تأثیرگذاری آموزش والدین و مدرسه بر شکل‌گیری نگرشی مثبت و جذب‌کننده به نماز جماعت بسیار مهم است.

یافته فرعی دوم پژوهش

«از دیدگاه دانش‌آموزان آیا رفتار مربیان و مسئولین مدرسه می‌تواند به عنوان یکی از عامل‌های مؤثر بر جذب دانش‌آموزان به شرکت در نماز جماعت باشد؟». نتایج مربوط به بررسی این سؤال در جدول شماره ۳ آمده است:

جدول شماره ۳. نتیجه تحلیل داده‌ها با آزمون مربع کای در مؤلفه فرعی رفتار مربیان و مسئولین مدرسه

آماره	داده‌های مربوط به مؤلفه‌ی سوم
خی ۲	۲۰۷/۰۴
درجه آزادی	۱۹
سطح معناداری	۰/۰۱

در جدول شماره ۳ نتیجه آزمون مربع کای: ۲۰۷/۰۴، با درجه آزادی ۱۰ از مقدار بحرانی جدول (۳۶/۱۹) در سطح ۰/۰۱ بزرگ‌تر است؛ بنابراین، با توجه به نتیجه به‌دست آمده می‌توان نتیجه گرفت که از دیدگاه پاسخ‌دهنده‌ها، رفتار مربیان و مسئولین مدرسه می‌تواند در جذب دانش‌آموزان به نمازخوانی مؤثر باشد. این یافته با نتایج پژوهش‌های: مرادی و موسی‌پور (۱۳۹۲، ص ۲۶)، زارع‌عسگری (۱۴۰۱، ص ۵۳)، حسن‌بیگلر (۱۳۷۲)، پاکدل (۱۳۸۰)، رحمانی (۱۳۸۸، ص ۱۷۱)، ذوالفقاری و خلجی (۱۳۹۰، ص ۶۳) و رجبی و زاهدبابلان (۱۳۹۱، ص ۱۰۳) هماهنگ بوده است. همه این پژوهشگران در بررسی‌های خود به نقش رفتار مربیان و مسئولین مدرسه در جذب دانش‌آموزان به نمازخوانی، اذعان داشته‌اند.

دانش‌آموزان دبستانی در از نظر احساسی و الگوپردازی دردوره حساسی هستند که به‌راحتی از رفتارهای جذاب و کشاننده افراد و معلمان‌شان الگو برداری می‌کنند و این الگو را در اطرافیانی که هر روز با آن‌ها درارتباط هستند، جست‌وجو می‌کنند. محیط بزرگی که کودکان برای نخستین‌بار در یک فضای اجتماعی قرار می‌گیرد، پس از خانواده، مدرسه می‌باشد که با معلمان و مسئولان مدارس برخورد می‌کند و برخورد هر روزه با آن‌ها می‌تواند بر روی رفتار دانش‌آموزان تأثیر فراوانی داشته باشد. با استفاده از این مورد آن‌ها به‌طور غیرمستقیم از رفتارهای مذهبی و دینی الگوپردازی می‌کنند و اگر این رفتارها مثبت و مفید و جذب‌کننده باشد، باعث جذب دانش‌آموزان به نمازجماعت هم خواهد شد.

یافته فرعی سوم پژوهش

«از دیدگاه دانش‌آموزان آیا برنامه‌ی درسی و هم‌کلاسی‌ها می‌تواند به عنوان یکی از عامل‌های مؤثر بر جذب دانش‌آموزان به شرکت در نماز جماعت باشد؟». نتایج مربوط به بررسی این سؤال در جدول شماره ۴ آمده است:

جدول شماره ۴. نتیجه تحلیل داده‌ها با آزمون مربع کای در مؤلفه فرعی برنامه‌ی درسی و هم‌کلاسی‌ها

آماره	داده‌های مربوط به مؤلفه‌ی چهارم
خی ۲	۱۹۹/۸۸
درجه آزادی	۹
سطح معناداری	۰/۰۱

در جدول شماره ۴ نتیجه آزمون مربع کای: ۱۹۹/۸۸، با درجه آزادی ۹ از مقدار بحرانی جدول (۲۱/۶۷) در سطح ۰/۰۱ بزرگ‌تر است؛ بنابراین، با توجه به نتیجه به‌دست آمده می‌توان نتیجه گرفت که از دیدگاه پاسخ‌دهنده‌ها، برنامه‌ی درسی و هم‌کلاسی‌ها می‌تواند در جذب دانش‌آموزان به نمازخوانی مؤثر باشد. این یافته با نتایج پژوهش‌های: بهرامی (۱۳۷۹)، رجبی و زاهدبابلان (۱۳۹۱، ص ۱۰۳)، هماهنگ است. این پژوهشگران نیز در بررسی‌های خود به نقش برنامه‌های فرهنگی مدرسه در جلب دانش‌آموزان به نماز، اذعان داشته‌اند.

تأثیر قابل توجه گروه هم‌سالان و به خصوص هم‌کلاسی‌ها بر هم‌سودن به اهداف خاص بسیار بیشتر از موارد دیگر است. بسیاری از خصوصیات رفتاری مشترک می‌تواند عامل مهمی در جذب‌شدن به یک فعالیت، ایده، یا روش خاص شود. گروه و هم‌کلاسی‌هایی که تمایل زیادی به انجام فرائض نماز دارند، بر روی هم‌کلاسی‌های خود در جذب نماز تأثیر فراوانی خواهد داشت.

یافته فرعی چهارم پژوهش

«از دیدگاه دانش‌آموزان آیا خانواده‌ی دانش‌آموزان می‌تواند به عنوان یکی از عامل‌های مؤثر بر جذب دانش‌آموزان به شرکت در نماز جماعت باشد؟». نتایج مربوط به بررسی این سؤال در جدول شماره ۵ آمده است:

جدول شماره ۵. نتیجه تحلیل داده‌ها با آزمون مربع کای در مؤلفه فرعی خانواده‌ی دانش‌آموزان

آماره	داده‌های مربوط به مؤلفه‌ی پنجم
خی ۲	۶۵۹/۰۱
درجه آزادی	۸
سطح معناداری	۰/۰۱

در جدول شماره ۵ نتیجه آزمون مربع کای: ۶۵۹/۰۱، با درجه آزادی ۸ از مقدار بحرانی جدول (۲۰/۰۹) در سطح ۰/۰۱ بزرگ تر است؛ بنابراین با توجه به نتیجه به دست آمده می توان نتیجه گرفت که از دیدگاه پاسخ دهنده ها، خانواده ی دانش آموزان می تواند در جذب دانش آموزان به نماز خوانی مؤثر باشد. این یافته با نتایج پژوهش های: مرادی و موسی پور (۱۳۹۲، ص ۲۶)، امیدعلی، امیدعلی و امیدعلی (۱۴۰۲، ص ۲۳۶)، غلامی اصطهباناتی، رخشنده ابرقوئی و برزگر (۱۴۰۲، ص ۲۹)، بهرامی (۱۳۷۹)، پاکدل (۱۳۸۰)، رجبی و زاهدبابلان (۱۳۹۱، ص ۱۰۳)، هماهنگ بوده است.

خانواده نخستین جایگاه اجتماعی است که هر فردی از دوران نوزادی و تولد در آن پا به زندگی اجتماعی می گذارد و از همه رفتارهای والدین و سایر اعضای خانواده خود به راحتی الگوبرداری می کند؛ چون نخستین بار احساس امنیت و محبت را در آن جا به دست می آورد. بنابراین، رفتارهای مذهبی و دینی والدین و خانواده به صورت مستقیم و غیرمستقیم بر رفتارهای مذهبی کودکان تأثیر فراوان می گذارد. بنابراین، نحوه رفتار اعضای خانواده می تواند بر جذب فرزندان به مفاهیم مذهبی از جمله نماز جماعت بسیار مؤثر باشد. خانواده ها باید الگو باشند تا الگوبرداری مناسب صورت گیرد. یادگیری بهتر با مشوق های گوناگونی نظیر: تشویق کلامی، جایزه، پاداش و مسائل دیگر صورت می پذیرد. خانواده باید با صمیمیت، محبت، تشویق، فرصت دادن به فرزند، او را به نماز ترغیب کند.

یافته فرعی پنجم پژوهش

«آیا بین دیدگاه دانش آموزان با پایه های مختلف (چهارم، پنجم و ششم) درباره ی نقش و اثر مؤلفه های پنج گانه بر جذب دانش آموزان به شرکت در نماز جماعت، تفاوت وجود دارد؟». نتایج مربوط به بررسی این سؤال در جدول های شماره ۶ و ۷ آمده است:

جدول شماره ۶. مقایسه ی رتبه ی میانگین دانش آموزان سه پایه ی مختلف با توجه به مؤلفه های بررسی شده

نام مؤلفه	پایه تحصیلی	تعداد	رتبه ی میانگین
امکانات فیزیکی و برنامه های فرهنگی	چهارم	۱۱۱	۱۹۶/۳۹
	پنجم	۸۶	۱۵۳/۷۷
	ششم	۱۴۰	۱۵۶/۶۴
	مجموع	۳۳۷	

۱۷۷/۱۸	۱۱۱	چهارم	نگرش و آگاهی‌های دانش‌آموزان
۱۵۵/۶۵	۸۶	پنجم	
۱۷۰/۷۱	۱۴۰	ششم	
	۳۳۷	مجموع	
۱۹۸/۴۸	۱۱۱	چهارم	رفتار و نگرش مربیان و مسئولین
۱۴۷/۱۴	۸۶	پنجم	
۱۵۹/۰۶	۱۴۰	ششم	
	۳۳۷	مجموع	
۱۶۰/۲۷	۱۱۱	چهارم	برنامه درسی و هم‌کلاسی‌ها
۱۸۴/۰۰	۸۶	پنجم	
۱۶۶/۷۰	۱۴۰	ششم	
	۳۳۷	مجموع	
۱۶۷/۶۶	۱۱۱	چهارم	خانواده
۱۶۸/۷۴	۸۶	پنجم	
۱۷۰/۲۲	۱۴۰	ششم	
	۳۳۷	مجموع	

با توجه به جدول شماره‌ی ۶ می‌بینیم که بین رتبه‌ی میانگین دانش‌آموزان در پایه‌های سه‌گانه (چهارم، پنجم، و ششم) در مؤلفه‌های مختلف اثرگذار بر جذب دانش‌آموزان به نماز جماعت، تفاوت وجود دارد. اما آیا این تفاوت‌ها داز نظر آماری هم معنادار است؟ به جدول زیر نگاه کنید:

جدول ۷. نتیجه‌ی آزمون کروسکال-والیس برای تعیین تفاوت در نگرش دانش‌آموزان سه پایه‌ی مختلف در زمینه

مؤلفه‌های پنج‌گانه

نقش خانواده	برنامه‌های درسی و هم‌کلاسی‌ها	رفتار مربیان و مسئولین مدرسه	نگرش و آگاهی‌های دانش‌آموزان	امکانات فیزیکی و برنامه‌های فرهنگی	
۰/۰۵	۳/۱۰	۱۶/۰۸	۲/۵۲	۱۳/۲۲	خی ۲

درجه‌ی آزادی	۲	۲	۲	۲
سطح معناداری	۰/۰۰۱	۰/۲۸	۰/۰۱	۰/۲۱
	۲	۲	۲	۲
	۰/۹۸			

همان‌گونه که در جدول شماره‌ی ۷ می‌بینیم، بین نظر دانش‌آموزان پایه‌های سه‌گانه (چهارم، پنجم، و ششم)، فقط در عامل‌های «امکانات فیزیکی و برنامه‌های فرهنگی» و «رفتار مربیان و مسئولین مدرسه» از نظر آماری تفاوت معنادار مشاهده می‌شود؛ بنابراین، دانش‌آموزان هر سه پایه در رابطه با سایر عامل‌ها، نظری تقریباً مشابه داشته‌اند.

یافته فرعی ششم پژوهش

«از نظر دانش‌آموزان آیا بین نسبت اهمیت مؤلفه‌های پنج‌گانه در جذب دانش‌آموزان به نماز جماعت تفاوت وجود دارد؟». نتایج مربوط به بررسی این سؤال در جدول‌های شماره ۸ و ۹ آمده است:

جدول شماره‌ی ۸. مقایسه‌ی رتبه‌ی میانگین پاسخ‌ها به مؤلفه‌های اثرگذار بر جذب دانش‌آموزان به نماز

رتبه	میانگین رتبه	مؤلفه‌ها
۱	۴/۸۰	امکانات فیزیکی و برنامه‌های فرهنگی
۳	۲/۹۱	نگرش و آگاهی‌های دانش‌آموزان
۲	۴/۱۶	رفتار مربیان و مسئولین مدرسه
۵	۱/۱۵	برنامه‌ی درسی و هم‌کلاسی‌ها
۴	۱/۹۷	خانواده

در جدول شماره‌ی ۸ می‌توانیم به مقایسه‌ی رتبه‌ی میانگین‌ها بپردازیم. همان‌گونه که می‌بینیم بین رتبه‌ی میانگین مؤلفه‌های مختلف تفاوت وجود دارد، اما آیا این تفاوت از نظر آماری معنادار است؟، به جدول حاصل از اجرای آزمون فریدمن در زیر نگاه کنید:

جدول شماره‌ی ۹. مقایسه‌ی رتبه‌ی میانگین‌های مربوط به مؤلفه‌های پنج‌گانه

تعداد	۳۳۷
خی ۲	۱۲۴۱/۱۱
درجه‌ی آزادی	۴

با توجه به نتایج فوق، می‌بینیم که بین رتبه میانگین مؤلفه‌های مختلف مؤثر بر جذب دانش‌آموزان به نماز جماعت، تفاوت معنادار آماری موجود دارد، زیرا: $P < 0/01$ ، $t(337) = 1241/11$ ، بنابراین، نتیجه می‌گیریم که از نظر آزمودنی‌ها مهم‌ترین عامل اثرگذار ابتدا «امکانات فیزیکی و برنامه‌های فرهنگی» بوده است و اثرگذاری سایر مؤلفه‌ها به ترتیب شامل: «رفتار مربیان و مسئولین»، «نگرش و آگاهی‌های دانش‌آموزان»، «خانواده» و در نهایت، «برنامه درسی و هم‌کلاسی‌ها»، می‌باشد.

این یافته با نتیجه پژوهش رجبی و زاهدبابلان (۱۳۹۱، ص ۱۰۳) ناهم‌هنگ است. رجبی و زاهدبابلان (۱۳۹۱، ص ۱۰۳) نشان می‌دهند که از نظر کارکنان مدرسه، به ترتیب اولویت، عامل‌های: حسن روابط معلمان و مربیان و سپس امکانات فیزیکی مدرسه و نمازخانه، ایمان فردی - خانوادگی، هم‌سالان، وضعیت اقتصادی - اجتماعی خانواده، تبلیغات رسانه‌ها و جنسیت و پایه تحصیلی، بیش‌ترین نقش را در گرایش دانش‌آموزان به نماز جماعت در مدرسه دارند.

در توجیه چنین تفاوتی باید به تفاوت‌های فرهنگی دو جامعه تحت بررسی اشاره کرد. بر این اساس، هر جامعه بسته به نوع فرهنگ حاکم بر آن به برخی عوامل اهمیت بیش‌تری می‌دهند. به هر حال، باید گفت که همه عوامل پنج‌گانه در جذب دانش‌آموزان به نماز جماعت بسیار مؤثر هستند و چون محیط مدرسه، محیطی آموزشی است و افراد مورد آزمون ما در این پژوهش دانش‌آموزان هستند، پس می‌توان دریافت که عامل جذابی مانند امکانات فیزیکی و برنامه‌های فرهنگی که عامل فعال و پرتحرک و جذابی برای دانش‌آموزان است، بیش‌ترین تأثیر و اهمیت را از بین سایر عوامل در نظر دانش‌آموزان تحت بررسی داشته است.

نتیجه‌گیری

این پژوهش با هدف بررسی و ارائه راهکارهایی برای ترویج فرهنگ برپایی نماز در بین دانش‌آموزان دختر مدارس ابتدایی شهرستان ملایر به انجام رسید. روش تحقیق در آن توصیفی و از نوع پیمایشی بود و جامعه آماری آن شامل تمامی دانش‌آموزان دختر پایه‌های چهارم، پنجم و ششم ابتدایی شهرستان ملایر می‌شدند که در سال تحصیلی ۱۴۰۱-۱۴۰۲ مشغول به تحصیل بودند. در این پژوهش ۱ سؤال اصلی و ۶ سؤال پژوهشی فرعی مورد بررسی و آزمون قرار گرفتند و مشخص شد که از نظر پاسخ‌دهنده‌ها همه ابعاد پنج‌گانه تعیین‌شده، در ترغیب دانش‌آموزان به نمازخوانی نقش مؤثری دارند؛ لیکن در این میان، «کیفیت امکانات فیزیکی و برنامه‌های

فرهنگی» می‌تواند مهم‌ترین عامل مؤثر در جذب دانش‌آموزان به نماز خواندن باشد و اثرگذاری سایر مؤلفه‌ها به ترتیب شامل: «رفتار مربیان و مسئولین مدرسه»، «نگرش و آگاهی‌های خود دانش‌آموزان»، «خانواده» و در نهایت «برنامه‌های درسی و هم‌کلاسی‌ها» است.

پیشنهادهای کاربردی

معلوم شد نخستین و مهم‌ترین عامل اثرگذار در جذب دانش‌آموزان به نماز جماعت امکانات فیزیکی و برنامه‌های فرهنگی است؛ بنابراین، بر متولیان امر تعلیم و تربیت، مدیران مدارس ابتدایی، مربیان پرورشی و نیز معلمان عزیز و دلسوز این مرزو بوم فرض است که نسبت به بالابردن کیفیت امکانات فیزیکی و برنامه‌های فرهنگی بیش از پیش بها داده تا بدین وسیله بتوانیم شاهد رشد معنوی و اعتلای فرهنگ نمازخوانی در مدارس باشیم.

رفتار مربیان و مسئولین مدرسه از دیدگاه آزمودنی‌ها، دومین عامل اثرگذار در جذب دانش‌آموزان به نماز جماعت می‌باشد؛ لذا، بر مربیان و مسئولین محترم مدارس، رعایت بسیاری از نکات تربیتی به‌طور دقیق‌تر و همه‌جانبه‌تر اساسی است، چرا که کودکان و نوجوان پس از خانواده، از نخستین نهادی که تأثیر می‌پذیرند مدرسه و بالطبع اولیاء مدرسه می‌باشد. کودکان در بحث الگوگزینی خیلی سریع از معلم و مربی محبوب خود اثر می‌پذیرند. پس بر مربیان و مسئولین مدرسه است که به تهذیب خود در حد یک الگوی مناسب و تمام‌عیار پردازند تا بدین وسیله رسالت خطیر معلمی و مربی‌بودن را به نحو احسن به منصه‌ی ظهور برسانند.

عامل چهارم و با اهمیت دیگر عامل خانواده می‌باشد. بشارت، هدایت و رستگاری برای اقامه کنندگان نماز است. خانواده‌ها باید الگو باشند تا یادگیری صورت گیرد. بنابراین، بهتر است با دادن مشوق‌های گوناگون مانند: تشویق‌های کلامی، جایزه، و امتیازهای مختلف، دانش‌آموزان را به انجام بهنگام فریضه نماز تشویق نماییم. خانواده‌ها باید با صمیمیت، محبت، تشویق و فرصت‌دادن به فرزند، او را به نماز ترغیب کنند.

در نهایت پنجمین عامل اثرگذار، عامل برنامه درسی و هم‌کلاسی‌ها می‌باشد. در این سنین برنامه‌ی درسی و هم‌کلاسی‌ها، به‌عنوان پنجمین عامل اثرگذار شناخته می‌شود و این به جهت روان‌شناسی خاص کودک در این سنین است. اما، در سنین نوجوانی و خصوصاً جوانی در اغلب انتخاب‌ها و الگوپذیری‌ها، هم‌سالان هستند. لذا معلمان و مربیان عزیز باید از فطرت پاک و قداست وجودی کودکان در سال‌های ابتدایی بهره‌جویند و آن‌ها را در جهت دین و مذهب رشد دهند تا هرچه بهتر به کمال و قرب الی‌الله، سوق یابند.

منابع

۱. احمدی، غفور (۱۴۰۲). برکات و فواید نماز برای کودکان و نوجوانان و اهمیت برگزاری نمازجماعت به صورت گسترده در مدارس کشور. در پنجمین همایش بین‌المللی روان‌شناسی، علوم تربیتی و مطالعات اجتماعی. همدان، ۲۴/ ۱۲/ ۱۴۰۱. <https://civilica.com/doc/1705216>. تاریخ بازیابی: ۱۴۰۲/۰۸/۰۶.
۲. امامی، زهرا (۱۴۰۲). راهکارهای ترغیب دانش‌آموزان به نماز. در پنجمین همایش ملی پژوهش‌های حرفه‌ای در روان‌شناسی و مشاوره با رویکرد از نگاه معلم. میناب، ۲۵/ ۰۵/ ۱۴۰۲. <https://civilica.com/doc/1760035>. تاریخ بازیابی: ۱۴۰۲/۰۸/۰۶.
۳. امیدعلی، مهدی؛ امیدعلی، محمد؛ و امیدعلی، امین (۱۴۰۲). بررسی شیوه‌های دعوت کودکان و جوانان به نماز. مجله علوم انسانی و اسلامی در هزاره سوم، ۶ (۲): ۲۴۲-۲۳۶.
۴. آقازاده، احمد (۱۳۸۶). مسائل آموزش و پرورش ایران. تهران: سمت.
۵. بشلیده، کیومرث؛ مکتبی، غلامحسین؛ تقی‌پور، منوچهر؛ شکرکن، حسین (۱۳۸۲). و دیگران، بررسی عوامل مؤثر درون مدرسه‌ای جذب دانش‌آموزان مقطع متوسطه استان خوزستان به نماز با روش تحلیل عوامل. مجله علوم تربیتی دانشگاه شهید چمران اهواز، ۱۰ (۳): ۹۰-۶۳.
۶. بهرامی، فاطمه (۱۴۰۲). بررسی راه‌ها و راهکارهای تشویق و ترغیب دانش‌آموزان به نماز و نمازخواندن. در سومین همایش ملی ایده‌های کاربردی در علوم تربیتی، روان‌شناسی و مطالعات فرهنگی. بوشهر، ۳۱ شهریور ۱۴۰۲. <https://civilica.com/doc/178853>. تاریخ بازیابی: ۱۴۰۲/۰۸/۰۶.
۷. بهرامی، اشraf (۱۳۷۹). بررسی عوامل مدرسه‌ای تمایل دانش‌آموزان نسبت به اقامه نماز جماعت در مقطع راهنمایی و دبیرستان. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تهران، دانشکده مدیریت و برنامه‌ریزی.
۸. پاکدل، زهرا (۱۳۸۷). بررسی راه‌های جذب دانش‌آموزان به اقامه نماز جماعت در مقطع ابتدایی در شهرستان قزوین. طرح پژوهشی. سازمان آموزش و پرورش استان قزوین، قزوین.
۹. پیاری، فاطمه؛ کرمی‌نیا، محمدمهدی و انصاری‌مقدم، مجتبی (۱۴۰۱). مطالعه تحلیلی صدا و سیما در ترویج نماز. مطالعات و تحقیقات در علوم رفتاری، ۱ (۱۲): ۱-۱۰.

۱۰. جبلی فرد، محسن (۱۴۰۱). راهکارهایی در جهت ترغیب مردم به برپایی گسترده و همه‌جانبه نماز جمعه. در پنجمین همایش بین‌المللی روان‌شناسی، علوم تربیتی و مطالعات اجتماعی. همدان، ۱۴۰۱/۱۲/۲۴. <https://civilica.com/doc/۱۷۰۵۲۱۶>. تاریخ بازیابی: ۱۴۰۲/۰۸/۰۶.
۱۱. جوادی آملی، عبدالله (۱۴۰۰). رازهای نماز. (ترجمه حجت‌الاسلام علی زمانی قمشه‌ای). تهران: اسراء.
۱۲. حسن بیگلر، بهروز (۱۳۷۲)، بررسی علل و عوامل درون مدرسه‌ای مؤثر بر جذب دانش‌آموزان به نماز. طرح پژوهشی کشوری. تهران: پژوهشکده تعلیم و تربیت وزارت آموزش و پرورش.
۱۳. حسینی، روح‌الله (۱۳۷۴). بررسی راه‌های جذب دانش‌آموزان به نماز. طرح پژوهشی شورای تحقیقات آموزشی و پرورش استان کرمانشاه.
۱۴. حضرت آیت‌الله خامنه‌ای. سید علی (۱۳۹۱). نماز در کلام حضرت آیت‌الله خامنه‌ای. برگرفته از پایگاه اینترنتی <https://idc۰-cdn۰.khamenei.ir/ndata/news/۲۶۹۲۲/namaz.pdf>. تاریخ بازیابی: ۱۴۰۲/۰۸/۰۸.
۱۵. دانا، امیر؛ رفیعی، صالح؛ گوزل‌زاده، المیرا؛ شمسی، مریم (۱۳۹۸). مدل ساختاری سبک‌های هویت، تعهد هویت و تقید به نماز در ورزشکاران جوان. پژوهش در ورزش تربیت بدنی، ۱۶: ۸۵-۱۰۶.
۱۶. داوودی، محمد؛ حسینی‌زاده، علی (۱۴۰۰). سیره‌ی تربیتی پیامبر (ص) و اهل بیت (ع). تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت).
۱۷. دهخدا، علی‌اکبر (۱۳۸۵). لغت‌نامه‌ی دهخدا. تهران: مؤسسه چاپ و انتشارات دانشگاه تهران.
۱۸. ذوالفقاری، علی‌رضا؛ خلجی، حسن‌رضا (۱۳۹۰). بررسی عوامل مؤثر بر میزان حضور دانشجویان در نماز جمعات دانشگاه آزاد اسلامی واحد تویسرکان. دوفصلنامه علمی- پژوهشی دین و ارتباطات، ۱۸ (۱): ۶۳-۷۷.
۱۹. رجبی، امیر (۱۳۸۶). چرا نماز بخوانیم؟. تهران: ستاد اقامه نماز.
۲۰. رجبی، سوران؛ زاهدبابلان، عادل (۱۳۹۱). متغیرهای مرتبط با جذب دانش‌آموزان به نماز جماعت از نظر عوامل مدرسه. روان‌شناسی و دین، ۵ (۱): ۱۱۴-۱۰۳.
۲۱. رحمانی، محمدجواد (۱۳۸۸). بررسی عوامل مؤثر در گرایش و عدم گرایش دانشجویان به اقامه نماز جماعت. فصلنامه معرفت در دانشگاه آزاد اسلامی، ۱۳ (۳): ۱۹۹-۱۷۱.

۲۲. زارع‌عسگری، معصومه (۱۴۰۱). شناسایی راه‌های ارتقا و افزایش انگیزه دانش‌آموزان نسبت به فریضه نماز. *علم‌اندیشان/ایران زمین*، ۱ (۲): ۵۳-۶۴.
۲۳. سادتی، علی (۱۳۷۵). بررسی عوامل مؤثر در ترغیب دانش‌آموزان به نماز: با تأکید بر عوامل درون‌مدرسه‌ای. *فصلنامه تربیت*، ۱۱۶.
۲۴. سبحانی‌یامچی، محمد (۱۳۹۸). روش‌های تربیتی فرهنگ‌سازی اقامه‌ی نماز در سیره‌ی رضوی. *نشریه فرهنگ رضوی*، ۷ (۴): ۱۵۷-۱۸۶.
۲۵. طریقتی، مصطفی (۱۳۹۹). بررسی مهم‌ترین شیوه‌های دعوت دانش‌آموزان به نماز، از دیدگاه دانش‌آموزان دوره دوم ابتدایی. *پیشرفت‌های نوین در روان‌شناسی، علوم تربیتی و آموزش و پرورش*، ۳ (۲۲): ۷۵-۸۴.
۲۶. عسگری، محمد (۱۳۷۸). بررسی نگرش و راه‌های جذب دانش‌آموزان دوره راهنمایی و متوسطه استان همدان نسبت به طرح اقامه نماز. اداره کل آموزش و پرورش استان همدان. دفتر شورای تحقیقات آموزش و پرورش استان همدان.
۲۷. علوی، سیدحمیدرضا (۱۳۸۵). عوامل مرتبط با اقامه نماز در دانش‌آموزان دبیرستان‌ها و دانشجویان دانشگاه‌های شهر کرمان. *تربیت اسلامی*، ۲ (۳): ۱۷۴-۱۴۱.
۲۸. عمید، حسن (۱۳۷۵). *فرهنگ فارسی عمید*. تهران: امیرکبیر. چاپ چهل و چهارم.
۲۹. غباری‌بناب، باقر (۱۳۷۴). باورهای مذهبی و اثرات آن‌ها در بهداشت روان. *فصلنامه اندیشه و رفتار*، ۱ (۴): ۵۴-۴۸.
۳۰. غلامی اصطهباناتی، نسرين؛ رخشنده ابرقوئی، مریم؛ و برزگر، فریبا (۱۴۰۲). عوامل مؤثر بر جذب دانش‌آموزان مقطع ابتدایی به نماز. *مجله مطالعات روان‌شناسی و علوم تربیتی*، ۱ (۵۱): ۲۹-۴۰.
۳۱. قرائتی، محسن (۱۳۷۷). *پرتوی از اسرار نماز*. تهران: ستاد اقامه نماز.
۳۲. ماهروی، ابوالحسن؛ محمودی، مهدی (۱۴۰۱). ارزشیابی میزان اثربخشی طرح نماز کلید بهشت در سازمان نهضت سوادآموزی. *دوفصلنامه پاسداری فرهنگی انقلاب اسلامی*، ۱۲ (۲۶): ۱۶۵-۱۹۷.
۳۳. مرادی، خدیجه؛ موسی‌پور، نعمت‌الله (۱۳۹۲). بررسی راه‌های توسعه و ترویج فرهنگ اقامه نماز در بین دانش‌آموزان دختر دبیرستان‌های شهر تهران. *نشریه نوآوری‌های آموزشی*، ۱۲ (۴۷): ۲۶-۴۳.

۳۴. میرزایی مقدم، داوود؛ میرزایی، مرتضی (۱۳۸۸). *ترویج و توسعه‌ی فرهنگ نماز*. تهران: سازمان تبلیغات اسلامی.

۳۵. نصر، احمدرضا؛ معین‌پور، حمیده؛ عریضی، حمیدرضا؛ و باقری، زهره (۱۳۸۷). بررسی فراتحلیلی عوامل مؤثر بر جذب و شرکت دانش‌آموزان در نماز جماعت مدارس. *فصلنامه نوآوری‌های آموزشی*، ۷ (۲۶): ۶۳-۸۶.

۳۶. نعمتی، محمدعلی؛ یزدانی، راضیه (۱۳۹۶). راهکارهای توسعه فرهنگ اقامه نماز جماعت در مدارس: با محوریت سند تحول بنیادین آموزش و پرورش. *فصلنامه مطالعات روان‌شناسی و علوم تربیتی*، ۲ (۱۶): ۶۱-۵۳.

۳۷. هادی‌زاده، صائمه (۱۴۰۱). معماری به مثابه روشی برای جذب دانش‌آموزان به نماز. *مجله پژوهش و مطالعات اسلامی*، ۴ (۴۱): ۴۳-۳۳.

۳۸. Barrera, Terri, L.; Zeno, Darrell; Bush, Amber, L.; Barber, Catherine R.; Stanley, Melinda, A. (2012). Integrating religion and spirituality into treatment for late – life anxiety: three case studies. *Cognitive and Behavioral practice*, 19 (2): 346-358.

۳۹. Dew, R.E.; Daniel, S.S.; Goldston, D.B.; McCall, W.V.; Kuchibhatla, M.; Schleifer, C.; Triplett, M.F.; Koenig, H.G. (2010). A prospective study of religion/ spirituality and depressive symptoms among adolescent psychiatric patients. *Journal of Affective Disorder*, 120 (1-3): 149-157

۴۰. Krejcie R.V.; and Morgan D.W. (1970). Determining sample size for research activities. *Educational and Psychological Measurement*, 30 (3): 607-610.

۴۱. Maltby, Johan; Day, Liza (2004). Should never the twain meet? Integrating models of religious personality and religious mental health. *Personality and Individual Differences*, 36 (6): 1275-1290.

۴۲. Manea, Adriana Denisa (2014). Influences of Religious Education on the Formation Moral Consciousness of Students. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 149: ۵۱۸-۵۲۳

۴۳. Romanowski, Michael, H. (2002). Is School Prayer the Answer?. *Educational Forum*, 166 (۲): ۱۵۴-۱۶۱. DOI: ۱۰,۱۰۸۰/۰۰۱۳۱۷۲۰۲۰۸۹۸۴۸۱۷.

۴۴. <http://www.kniknam.com/content/> نماز-های-پنج-گانه، در-آیین-زرتشت، از-چه-زمانی-خوانده-شده- [Online]. Retrieved at: ۲۰۲۳/October/۳۰.

۴۵. <https://fa.wikipedia.org/wiki/%D9%86%D9%85%D8%A7%D8%B2>. Retrieved at: ۲۰۲۳/۰۰۰۰۰۰۰۰/۳۰. [۰۰۰۰۰۰].

۴۶. <https://www.farsnews.ir/news/13931007000410>. Retrieved at: 2023/November/16. [Online].